

Олександр Пагіря

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН ТА УПА НА ТЕРИТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ*

<...>

Сьогодні науковці все більше звертаються до аналізу різноманітних аспектів у діяльності українського визвольного руху середини ХХ ст., при цьому часто обмежуючись географічними рамками західноукраїнського регіону**. У той самий час поза увагою більшості з них залишається цілий пласт невідомих джерел, який тривалий час зберігався в спецфондах архівів КДБ і висвітлює діяльність українського націоналістичного підпілля та УПА на території центральних, східних та південних областей України від 1942 р. до початку 1950-х рр.

Незважаючи на істотний прогрес історичного джерелознавства в Україні та відкриття раніше недоступних архівних фондів радянського періоду після колапсу СРСР (явище, яке вже увійшло в історіографічний дискурс як “архівна революція”), основний масив документів, що стосується діяльності підпілля ОУН та УПА на терені центральних, східних та південних українських земель, ще не став повноцінним надбанням вітчизняної історичної науки.

У першу чергу це стосується внутрішніх документів структур українського визвольного руху, які здійснювали діяльність на згаданих теренах, відображаючи це у власній документації.

Дане видання ґрунтується на трофейних матеріалах підпілля ОУН та УПА, що були вилучені в ході чекістсько-військових операцій та інших оперативних заходів радянських органів державної безпеки на завершальному етапі Другої світової війни та у післявоєнні роки, що довгий час зберігались у радянських спецхранах в умовах суворої таємності. Після розпаду Радянського Союзу їх успадкувала Служба безпеки України, яка здійснює масштабну роботу із розсекречення документів радянського періоду. Велика кількість трофейних документів підпільно-повстанського походження, які не утаємничувались українським законодавством, стали заручниками радянських “секретних” та “совершенно секретних” справ. З огляду на це, доступ до них дослідників був вкрай обмежений. Необхідність відтворення цілісного комплексу внутрішньої документації ОУН та УПА з проблеми їх діяльності на центральних, східних та південних теренах змусила упорядників звернутись до цього багатого і на сьогоднішній день неактуалізованого історичного джерела.

Звичайно, пропоновані до уваги читачів документи є лише частиною великої джерельної спадщини ОУН та УПА. Водночас для відтворення усієї повноти історичної картини необхідне критично осмислене поєднання документів різного походження, зокрема радянського, німецького, польського тощо.

Невелика частина автентичних документів наддніпрянських структур ОУН та УПА 1940–1950-их рр. була опублікована у спеціальних археографічних виданнях, у додатках до монографічних досліджень або вийшла у вигляді джерельних публікацій у наукових журналах.

У першу чергу, слід згадати 2-ий та 8-ий томи нової серії “Літопису УПА”, упорядковані О. Вовком. Зокрема, у 2-му томі “Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943-1944” були вперше поміщені документи про рейди підрозділів 4-ої ВО “Тютюнник” (ЗГ “44”) (командир Ф. Воробець-“Верещака”) УПА-“Північ” на схід від довоєнного польсько-радянського кордону по Житомирській області, починаючи від середини травня та закінчуючи зимою 1943 р. Зокрема, можна виокремити звіти про рейд першого (травень 1943 р.) та другого (вересень 1943 р.) відділів УПА, підрозділів “Гордієнка” (15–29 липня 1943 р.), “Лева” (28 серпня – 6 жовтня 1943 р.), неідентифікованого відділу (24 жовтня – кінець листопада 1943 р.), звіти запілля УПА з території Андрушівщини за жовтень 1943 р., теренові вістки з Бердичівщини (листопад 1943 р.) та пропагандистську відозву штабу групи УПА-“Схід” [1] до поліцаїв та евакуйованих зі Східної України (15 листопада 1943 р.) [2].

У 8-му томі нової серії, що став продовженням 2-го, було опубліковано великий пласт автентичних повстанських документів, які відображають рейдову, організаційну та агітаційно-пропагандистську роботу підрозділів УПА-“Північ” та УПА-“Південь”, а також боївків ОУН на теренах Правобережної України і Поділля (Житомирська, Київська, Вінницька, Кам’янець-Подільська області) у 1944–1946 рр. Можна виокремити найголовніші з них. Зокрема, серед документів УПА-“Південь”: звіти про рейди куреня “Бистрого” (Я. Білинський) (5 грудня 1943 – 20 січня 1944 рр.), групи “Саблюка” (О. Качан) (9–24 січня 1944 р.), з’єднання “Балабана” (25 квітня – 6 травня 1944 р.), групи “Батька” (5–25 травня 1944 р.), відділу “ Дніпро” (3–16 вересня 1944 р.), підрозділів “ Ягура”, “ Володька” та “ Панька”

* Діяльність ОУН та УПА на території Центрально-Східної та Південної України / Літопис УПА. Нова серія. — Київ–Торонто, 2011. — Т. 18. — 1054 с. : С. 16–27.

** Правопис оригіналу збережено. — Ред.

(29 липня – 15 листопада 1944 р.), “Гармаша” (16 липня – 14 серпня 1945 р.), звіт про політвиховну роботу у з’єднанні “Богуна” (11 березня 1944 р.), хроніка групи “Саблюка” (16 березня 1944 р.), звіти з описами боїв повстанців у районі сіл Буща, Обгів (Соснівка), Репіще, Малеве, Хрiницькому лісі та ін., звітно-інформативні документи тощо. Із числа документів групи “Тютюнник” (з’єднання груп “44”): звіти про рейди підрозділів з’єднання “Хмельницького” по території Житомирської та північних районів Київської області, а також суспільно-політичні огляди з східних територій.

У 14-му томі нової серії “Літопису УПА” дослідники В. Ковальчук та І. Марчук опублікували невідомі документи підрозділів і частин з’єднання груп “44” (колишня ВО “Тютюнник”) УПА-“Північ” [3], в тому числі і ті, які репрезентують рейдову та пропагандистську роботу повстанців на території Житомирської області, а також нотатки проводу ПСК (“44”, “Одеса”, “Степ”) щодо функціонування Житомирського окружного проводу ОУН [4].

Значний комплекс джерел різного походження з проблеми діяльності ОУН та УПА на території Наддніпрянської України оприлюднив у збірнику документів, виданому від своїм прізвищем, В. Сергійчук [5]. Тут вміщені документи із центральних, обласних та галузевих архівів України, а також матеріали з фондів колекції ім. П. Й. Потічного про підпільну і протипідпільну боротьбу в Україні в Університеті Торонто [6]. В одному комплексі поєднані документи радянського, німецького та підпільно-повстанського походження. На жаль, упорядник не спромігся підготувати археографічну передмову, списку документів і приміток до тому, внаслідок чого чимало псевдонімів учасників підпілля ОУН та УПА, а також подій та явищ, згаданих у документах, залишилось невідомими для читача. Серед документів ОУН та УПА, вміщених у збірнику, можна виділити: звіти похідних груп ОУН за липень-серпень 1941 р., суспільно-політичні звіти та огляди становища на ОСУЗ, СУЗ і ПДУЗ у роки німецької окупації, накази східних краєвих проводів ОУН, інструкції, пропагандистські матеріали (листівки, звернення, відозви), звіти про рейди відділів УПА та боївків ОУН на схід, невелика частина епістолярної спадщини керівників ОУН на СУЗ.

Окремі архівні джерела, які стосуються діяльності українського підпілля на терені Кам’янець-Подільської та Вінницької областей, були оприлюднені в іншому томі видання В. Сергійчука, присвяченого Поділлю [7]. Із групи підпільних документів у ньому були представлені окремі виконавчі документи (зокрема, звіти про організацію української державної влади у Кам’янець-Подільській області та про діяльність похідних груп ОУН у Кам’янець-Подільському і Вінниці у липні 1941 р., звіти ОУН з території Вінниччини за 1943 р., інформативний звіт про події у Кам’янець-Подільській окрузі за 31 січня 1945 р., витяги із протоколу про голод у призбручанських районах Кам’янець-Подільської області, протоколи розмов з жителями Вінницької області за 4 липня 1948 р. тощо) [8], пропагандистські матеріали [9], обліково-статистичні документи (список загиблих діячів ОУН на Сході України в роки німецької окупації, складений колишнім Вінницьким обласним провідником М. Козаком (“Смоком”) 10 лютого 1946 р.) [10].

Деякі оунівські звіти про діяльність у Кам’янець-Подільському та Криму у 1942 р. були надруковані у збірнику документів, підготовленому урядовою комісією з вивчення ОУН та УПА при Інституті історії України [11].

Документи, що висвітлюють діяльність ОУН на Донбасі у роки німецької окупації та повоєнні роки, вмістив у додатку до свого монографічного дослідження В. М. Нікольський [12]. Серед підпільних матеріалів тут, зокрема, вміщені звіти ОУН про становище на Донбасі за 1942-1943 рр., наказ крайового провідника ОУН СУЗ “Романа Бувалого” (І. Нагірного), донесення симпатиків ОУН про поїздку у Сталінську область у 1949 р., пропагандистські листівки та заклики.

Також деякі джерела радянського партійного походження, які висвітлюють боротьбу більшовицьких каральних органів проти українського націоналістичного підпілля та УПА на терені Житомирщини, ввела до наукового обігу дослідниця В. Жилюк у додатку до своєї монографії [13].

Унікальний звіт командира однієї з боївків ОУН про рейд по території східних районів Житомирщини та північних районів Київщини у жовтні 1944 – серпні 1945 рр. опублікував О. Шевченко у книзі “Органи державної безпеки Київщини” [14].

Цікаве зібрання статей, спогадів та документів про діяльність ОУН та УПА на Вінниччині у 40–50-их рр. ХХ ст. упорядкували місцеві краєзнавці В. Гурін, К. Завалюк, О. Петренко та Т. Стецюк [15].

Велику роботу з оприлюднення документів про діяльність українського націоналістичного підпілля на території Сумської області в роки німецької окупації та післявоєнні роки здійснив Г. Іванущенко, який упорядкував два томи документів з цієї проблеми [16]. Серед джерел підпільного характеру в збірнику були передруковані накази Краєвого проводу ОУН на СУЗ за 1942 р. та деякі інформаційні повідомлення про бої підрозділів УПА на території центральних областей України у 1943–1944 рр. На жаль, більшість документів у книзі була представлена у вигляді уривків та фрагментів з цілісних джерел, а домінуючою складовою видання стали протоколи допитів заарештованих радянськими органами учасників ОУН та УПА у Сумській області.

Окремі публікації документів були здійснені у наукових журналах. Зокрема, слід виокремити археографічну статтю В. М. Даниленка [17] про рейд боївки ОУН “Кобзаря” по території Київської області у червні-липні 1951 р. з публікацією особистих записів її керівника М. Криси.

У науковій історіографії проблема діяльності ОУН та УПА на терені центральних, східних та південних областей знайшла своє відображення у монографічних, наукових та науково-популярних працях, авторами яких виступають як професійні історики, так і місцеві історики-краєзнавці. Перш за все, потрібно відмітити дослідження регіонального характеру. Історія вимаршу похідних груп ОУН на територію Наддніпрянської України у перші місяці німецько-радянської війни знайшла своє відображення у працях О. Ходановича [18], В. Трофимчука [19], О. Гончаренка [20], І. Іванченка [21] та В. Заведюка [22]. Окремі автори висвітлюють діяльність підпільних структур ОУН на території південних та східних областей України в роки німецької окупації: Дніпропетровської (П. Хобот, Д. Куделя, М. Слободянюк, І. Шахрайчук) [23], Запорізької (В. Мороко, В. Маркович, Ю. Щур) [24], Миколаївської (Ю. Зайцев) [25], Одеської (В. Чумаченко, Т. Вінцовський, І. Нікульча) [26], Чернігівської (С. Бутко) [27], Сумської (Г. Іванущенко) [28], Харківської (А. Скоробагатов) [29], Ворошиловградської (сучасна Луганська) (Ю. Єременко) [30] та Сталінської (сучасна Донецька) (В. Нікольський, В. Семистяга, О. Добровольський) [31].

Досить активно розробляється проблема діяльності ОУН та УПА на Правобережній Україні. Зокрема, Н. Мизак та В. Горбатюк [32] опублікували науково-краєзнавче видання присвячене діяльності підпілля ОУН та УПА на території Кам'янець-Подільської області. На основі невідомих раніше документів з архівів радянських спецслужб діяльність Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН у повоєнний період вивчає Ю. Польова [33]. Процес ліквідації радянськими органами державної безпеки крайового проводу ОУН "Поділля" на основі вже відомих джерел простежував І. Марчук [34]. Ґрунтовне дослідження регіонального характеру про діяльність ОУН та УПА на території Житомирщини підготувала О. Жилюк [35]. Б. Чорномаз [36] вивчав діяльність ОУН та УПА на терені Уманщини (сучасна Черкаська область) у роки німецько-радянської війни. Агітаційно-пропагандистські аспекти діяльності бандерівського підпілля на Київщині за документами нацистських спецслужб аналізував І. Патриляк [37].

Діяльність Юнацтва ОУН на території центральних та східних областей у повоєнний період досліджували О. Іщук та О. Ніколаєва [38]. Їх перу також належить нарис про життя та діяльність дружини останнього Головного командира УПА В. Кука, уродженки Дніпропетровська У. Крюченко [39].

Окремі спроби здійснити синтетичний аналіз проблеми здійснили А. Боляновський [40], Є. Горбуров [41] та В. Сергійчук [42]. Серед новітніх комплексних праць слід виокремити роботи Ю. Щура [43] та науково-популярне видання В. Ковальчука [44]. Спеціальну діяльність ОУН на Сході України досліджував Д. Веденєєв⁴⁵. Місце проблеми Сходу у діяльності українського резистансу у 1940–1950-их рр. вивчав А. Русначенко [46]. Джерелознавчі аспекти поширення пропагандистських видань, зокрема агітаційних листів, на Сході України у післявоєнний період аналізував В. Ковальчук [47]. Отже, істориками вже створено певний історіографічний доробок проблеми. Сподіваємось, що наше видання сприятиме зміцненню джерельної бази досліджень і допоможе більш глибокому та об'єктивному висвітленню діяльності ОУН та УПА на території центральних, східних та південних областей України у 1940–1950-их рр. із залученням великого комплексу автентичних документів підпільно-повстанського походження.

* * *

Структура національно-визвольного руху на ОСУЗ, СУЗ та ПдУЗ була закладена влітку-восени 1941 р. похідними групами обох фракцій ОУН (бандерівців та мельниківців), що були сформовані напередодні та в перші дні німецько-радянської війни. Їхнім головним завданням було організаційне закріплення на території на схід від Збруча та забезпечення проголошення незалежності України на всіх українських етнічних землях. Загальна кількість учасників похідних груп оцінюється сучасними дослідниками у межах 5-7 тис. осіб [48]. Створена у результаті їхньої діяльності мережа ОУН у Наддніпрянській Україні восени-взимку 1941 р. зазнала масштабних репресій з боку німецьких каральних органів, які знищили, арештували і запроторили до в'язниць та концтаборів сотні підпільників. Умови німецької окупації вимагали зміни тактики та переорієнтації оунівців на підпільні методи боротьби.

Із переходом ОУН(б) до підпільного етапу діяльності весною 1942 р. на терені Наддніпрянщини було створено два краєві проводи – Осередньо-Східних (центральних) українських земель (ОСУЗ) з центром у Києві (очолив Д. Мирон-“Орлик”) та Південно-Східних українських земель (ПівдСУЗ) з осідком у Дніпропетровську на чолі з В. Куком (“Леміш”).

Перший включав до свого складу Кам'янець-Подільську, Житомирську, Вінницьку, Київську, Чернігівську, Полтавську, Сумську та Харківську області. Після загибелі провідника Д. Мирона у перестрілці з гестапо поблизу оперного театру в Києві 25 липня 1942 р. на чолі Краєвого проводу ОУН на ОСУЗ став П. Сак (“Могила”), який перебував на цій посаді до грудня 1942 р. і теж впав жертвою німецьких каральних органів. Опісля керівництво проводом здійснював І. Нагірний (“Чорний”) (1943–1944).

Південний крайовий провід охоплював своїм впливом Дніпропетровську, Кіровоградську, Херсонську, Миколаївську, Запорізьку, Одеську, Сталінську та Ворошиловградську області, а також

Крим та Кубань. Біля її витоків стояв З. Матла (“Вовк”). З травня 1942 р. до 1943 р. провід очолював В. Кук (“Юрко”, “Леміш”).

Протягом 1942–1943 рр. німецькі каральні органи провели серію репресивних акцій проти членів та прихильників ОУН на теренах Центральної та Південно-Східної України. У вказаний період ОУН втратила багато кваліфікованих кадрів, зокрема серед керівництва наддніпрянських структур підпілля.

Після повернення радянської влади в Україну протягом 3-4 років усі осередки підпільної мережі, створеної оунівцями в роки німецької та румунської окупації, були ліквідовані в ході агентурно-оперативних заходів радянських органів державної безпеки, а більшість з її учасників та симпатиків було арештовано та засуджено до різних термінів ув'язнення. Зокрема, за даними 4-го відділу МДБ УРСР, у 1943-1947 рр. радянськими органами державної безпеки було ліквідовано підпільних організацій ОУН обох спрямувань та арештовано: у Вінницькій (36 організацій і 285 осіб), Ворошиловградській (17 і 33), Дніпропетровській (79 і 412), Житомирській (44 і 299), Запорізькій (15 і 130), Кам'янець-Подільській (94 і 431), Київській (65 і 676), Кіровоградській (25 і 188), Миколаївській (28 і 164), Одеській (51 і 120), Сталінській (15 і 80), Сумській (6 і 42), Харківській (7 і 58), Херсонській (5 і 80) та Чернігівській (6 і 33) областях. Водночас [49] було припинено існування двох крайових, 32-х окружних та 105 районних проводів ОУН [50].

У повоєнні роки керівництву українського визвольного руху доводилось заново відновлювати знищену чекістами сітку підпілля ОУН(б), регенерувати кадровий та мобілізаційний потенціал ОУН на території Наддніпрянської України. Однак умови, в яких здійснювалась дана робота, значно утруднювались масивним силовим натиском більшовицьких органів безпеки на український визвольний рух у Західній Україні, що значно обмежувало організаційні можливості для роботи на Сході України. Після невдачі із прориву загонів УПА-“Південь” та ЗГ “44” до Дніпра у 1944-1945 рр., керівництво українського резистансу у своїй східній політиці зробило ставку на тактику поступового просочування.

З огляду на складні умови для роботи ОУН на повністю підконтрольній більшовикам території Центральної та Східної України, східні функціональні обов'язки в ході структурної реорганізації підпільної мережі, яка проходила у 1944 р., були закріплені за прирубіжними структурами ОУН, зокрема краєвими проводами ПСК “Одеса” та “Поділля”. Останній функціонував на базі трьох окружних проводів: Тернопільського, Чортківського та Кам'янець-Подільського. На чолі крайового проводу з листопада 1944 р. перебували І. Шанайда (“Данило”) (11.1944 – 03.1946), в. о. В. Кук (весна–літо 1946), О. Безпалько (“Остап”) (1946 – 08.1947), т. в. о. В. Кук (влітку 1947), І. Прокопишин (“Бурлан”) (1947), В. Бей (“Улас”) (08.1947 – весна 1948), Б. Кузьма (“Кайдаш”) (1948–1950) та І. Прокопишин (весна 1950–1951). Східний вектор повстанської та підпільної діяльності був закріплений за Кам'янець-Подільським окружним проводом, у складі якого функціонували Чемеровецький, Білогірський та Ярмолинський (до 1945), Кам'янець-Подільський, Дунаєвський, Віньковецький та Вінницький надрайонні проводи. На посаді Кам'янець-Подільських окружних провідників у повоєнний період перебували З. Голубяк (“Борис”) (1944), Д. Слюсар (“Андрій”) (1944–1945), Г. Левчук (“Гомін”) (1946–1949) та М. Качановський (“Скоб”, “СК-9”) (1949–1953). До їх компетенції відносились територія Кам'янець-Подільської та Вінницької областей, а в окремі періоди також Київщина.

Восени 1945 р. після створення поза рамками організаційної структури ОУН на ПЗУЗ самопроголошеного проводу ПСК “Одеса” на чолі з С. Янишевським поширення українського визвольного руху на центральні та східні терени України стало одним із пріоритетних завдань, зважаючи на обмежений географічний ареал цього проводу. У цьому “одеситам” вдалось досягнути значних успіхів. Зокрема, у другій половині 1940 – на початку 1950-их рр. ПСК “Одеса” охоплював Корецький, Межиріцький та Костопільський райони Рівненської області, а також Житомирську, Київську, Кам'янець-Подільську, Вінницьку та в окремі періоди Полтавську області. Саме з ліквідацією у липні 1955 р. останнього функціонера цього проводу В. Кудрі (“Романа”) на Житомирщині пов'язують припинення діяльності підпілля ОУН на сході. У різні періоди за східний вектор роботи у складі ПСК “Одеса” відповідали такі особи як, зокрема М. Мельник (“Микола”, “Павло”), С. Титко (“Роман”), Р. Піддубний (“Марко”), О. Рябунець (“Грач”), Г. Семенюк (“Мручко”), В. Кудра (“Роман”), С. Примак (“Бутько”), С. Смолюк (“Дем'ян”), І. Велігурський (“Юхимець”), О. Гордійчук (“Остап”) та ін. Як самостійна організаційна структура у складі ПСК “Одеси” недовгий час протягом першої половини 1948 р. існував Київський міський провід на чолі з І. Пронькіним (“Беркут”).

Основною тактикою для поширення впливу українського підпілля на згадані терени у повоєнний період були агітаційно-пропагандистські та диверсійні рейди боївок ОУН. Зокрема, найбільш активно в Центральній Україні проводили діяльність бойові групи ПСК “Одеса” – В. Кудрі (“Роман”) (1945–1955), С. Примака (“Бутько”) (1945–1951), С. Смолюка (“Дем'ян”) (1947–1950), “Ярославенка”, “Деркача”, “Омелька”, “Ваньки” та “Шевченка”.

При Кам'янець-Подільському окружному проводі ОУН у 1945-1946 рр. діяли боївки “Ореста”, “Арсена”, “Кармелюка”, а у 1951-1952 рр. боївка М. Криси (“Кобзар”), що здійснила агітаційно-пропагандистський рейд на територію Київської області.

Остаточо організаційна мережа ОУН на терені Центральної та Східної України припинила своє

існування у 1952 р. після загибелі колишнього краєвого провідника ОУН “Поділля” В. Бея (“Улас”), хоча остання оунівська боївка на чолі з В. Кудрою (“Роман”) була ліквідована МДБ тільки у липні 1955 р. Загалом за даними 4-го відділу МДБ УРСР, у 1944–1957 рр. в ході боротьби з українським націоналістичним підпіллям та УПА було вбито 155 тис. 108 підпільників і повстанців, з яких 1 тис. 746 загинули у східних областях України [51].

Література

- УПА-“Схід” у повстанській структурі існувала тільки на папері, їй відповідала 4 ВО “Тютюнник” групи УПА-“Північ” (з 1944 р. ЗГ “44”).
- Літопис УПА. Нова серія. Т. 2. Волинь і Полісся : УПА та запілля 1943–1944. Документи і матеріали. Упор. О. Вовк, І. Павленко, — Київ–Торонто, 1999. — С. 639–656.
- Літопис УПА. Нова серія. Т. 14. УПА і запілля на ПЗУЗ 1943–1945. Нові документи. Упор. В. Ковальчук, І. Марчук. — Київ–Торонто, 2010. — С. 404–413.
- Літопис УПА. Нова серія. Т. 14. УПА і запілля на ПЗУЗ 1943–1945. Нові документи. Упор. В. Ковальчук, І. Марчук. — Київ–Торонто, 2010. — С. 484–485.
- Сергійчук В. Український здви́г : Наддніпрянина. Т. 5. 1941–1955. — К. : Українська видавнича спілка, 2005. — 836 с.
- The Peter J. Potichnyj Collection on Insurgency and Counter-Insurgency in Ukraine. Robarts Library, University of Toronto.
- Сергійчук В. Український здви́г : Поділля. 1941–1955. Т. 4. — К. : Українська видавнича спілка, 2005. — 840 с.
- Там само. — С. 49–50, 52–56, 65–66, 72–74, 75–79, 87–88, 157–166, 353–357, 458–460.
- Там само. — С. 382–383.
- Там само. — С. 269–272.
- ОУН в 1942 році. Документи. Упор. О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відп. ред. С. Кульчицький. — К. : Інститут історії України НАН України, 2006. — С. 118–122, 234–236.
- Нікольський В. М. Підпілля ОУН(б) у Донбасі. — К., 2001. — С. 151–174.
- Жиліук В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. Монографія. — Рівне : Волинські обереги, 2008. — С. 226–307.
- Шевченко О. Органи державної безпеки Київщини (1919–1991) у фотографіях і документах. — К., 2004. — С. 248–256.
- Гурин В. Й., Завалюк К. В., Петренко О. С., Стецюк Т. В. Нескорені : національно-визвольний рух на Вінниччині 40–50-х років ХХ ст. : мовою документів та досліджень. — Вінниця : ДП “Державна картографічна фабрика”, 2009. — 304 с.
- ОУН-УПА на Сумщині. Т. 1-2. Автор-упорядник Г. Іванущенко / Державний архів Сумської області, Центр досліджень визвольного руху. — К., 2007 ; Суми, 2009.
- Даниленко В. М. Діяльність ОУН на Київщині : записки “Кобзаря” // Історичний журнал. — № 5. — 2005. — С. 103–122.
- Ходанович О. Л. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни : автореф. дис. канд. істор. наук : 20.02.22 / О. Л. Ходанович. — К., 2006. — 19 с.
- Трофимчук В. В. Історія похідних груп ОУН у працях і спогадах її учасників / В. В. Трофимчук // Вісник Львівського державного університету. — Львів, 1994. — С. 81–89.
- Гончаренко О. Похідні групи ОУН(б) на теренах Наддніпрянина : до питання про результативність спроб інтеграції до окупаційних органів влади (1941–1944 рр.) // Галичина. — Івано-Франківськ, 2008. — №14. — С. 234–241.
- Іванченко І. Діяльність похідних груп ОУН на Дніпропетровщині в роки II-ї світової війни. — Дніпропетровськ, 2003.
- Заведюк В. Похідні групи українських націоналістів. — Тернопіль, 2007.
- Хобот П., Куделя Д. Діяльність Організації українських націоналістів (ОУН) бандерівців на Дніпропетровщині в роки німецької окупації (1941–1944) // Борисфен. — 1993. — № 11; 1994. — № 1; 1994. — № 2; Слободянюк М. А., Шахрайчук І. А. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни. — Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. — 84 с.; Куделя Д. Дніпропетровці в Українській Повстанській Армії // Український визвольний рух. — № 1. — Львів, 2003. — С. 87–96.
- Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни // Наукові праці історичного факультету. — Дніпропетровськ, 1997. — Вип. 2. — С. 152–164. Маркович В. Підпілля ОУН у Запорізькій області. — Запоріжжя, 2001; Щур Ю. Організаційна структура націоналістичного підпілля (ОУН) на території Запорізької області під час німецької окупації (1941–1943) // Музейний вісник. — Запоріжжя, 2005. — Вип. 5. — С. 133–139; Щур Ю. Діяльність підпілля Організації українських націоналістів на території Мелітопольського району Запорізької області // Український визвольний рух. — № 8. — Львів, 2006. — С. 153–163; Щур Ю. Організація українських націоналістів на Запоріжжі. Короткий нарис. — Запоріжжя, 2009.
- Зайцев Ю. Націоналістичне підпілля на території Миколаївщини у 1941–1944 рр. — Миколаїв, 2006.
- Чумаченко В. Підпілля ОУН на Одещині 1941–1942 рр. / В. Чумаченко // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні в 1940–1950-их рр. — К., 1992. — С. 181–182; Вінцовський Т., Нікулча І. Українське самостійницьке підпілля у Трансністрії (1941–1944 рр.) // Український історичний журнал. — 2007. — № 5. — С. 123–134.
- Бутко С. Визвольні змагання ОУН та УПА на Чернігівщині // Наукова конференція “Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія : історія, уроки, сучасність” / С. Бутко. — Стрий : ТОВ “УВІС”, 1993. — С. 49–50.
- Іванущенко Г. М. Залізом і кров’ю. Історико-документальні нариси. — Суми : Собор, 2001. — 192 с.; Іванущенко Г. Деякі факти діяльності ОУН і УПА на Сумщині // Український визвольний рух. — № 3. — Львів, 2004. — С. 260–272.
- Скоробагатів А. В. ОУН в Харкові за часів німецької окупації (1941–1943 рр.) / А. В. Скоробагатів // Український історичний журнал. — 1999. — № 6. — С. 81–89; Скоробагатів А. В. Харків у часи німецької окупації (1941–1943). — Харків, 2004.
- Еременко Ю. Между Сциллой и Харибдой : националистическое подполье в Ворошиловграде / Ю. Еременко // Ракурс. — 2001. — 28 февраля. — С. 25–29.
- Нікольський В. М. Підпілля ОУН(б) у Донбасі / В. М. Нікольський. — К. : Інститут історії України, 2001. — 178 с.; Семистяга В. Нові документальні свідчення про національно-визвольний рух в Донбасі у роки Другої світової війни / В. Семистяга // Бахмутський шлях. — 2001. — № 3-4. — С. 186–189; Добровольський О. “Просвіта” під багнетом. — Слов’янськ, 2007; Добровольський О. Оунівське підпілля Донеччини. — Слов’янськ, 2008.
- Мизак Н. С., Горбатюк В. І. За тебе, свята Україно. Кам’янець-Подільська область у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Книга п’ята. — Чернівці : Букрек, 2006. — 352 с.
- Польова Ю. Ліквідація Дунаєвського надрайонного проводу ОУН(б) (1951 р.) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Історія. — К., 2011. — Вип. 104. — С. 55–59; Польова Ю. Крах Кам’янець-Подільського окружного проводу Організації українських націоналістів у 1951–1952 рр. // “Гілея : науковий вісник”. Збірник наукових праць. — К., 2011. — Вип. 50(8). — С. 174–179.
- Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952) // Український визвольний рух. — 36. 15. — Львів, 2011. — С. 191–214.
- Жиліук В. М. Діяльність ОУН та УПА на Житомирщині у 1941–1955 рр. Монографія. — Рівне : Волинські обереги, 2008. — 308 с.
- Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941–1945-му роках. — Умань, 2002.
- Патриляк І. К. Пропагандистська діяльність ОУН на Київщині у 1942 р. (за матеріалами німецьких спецслужб) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. — № 103. — 2010. — С. 29–32; Патриляк І. К. Пропагандистська діяльність українського націоналістичного підпілля на території генерального комісаріату “Київ” у світлі документів німецької поліції безпеки і СД (квітень–листопад 1942 р.) // Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки № 202. Частина II. — Черкаси, 2011. — С. 97–101.

38. Іщук О. С., Ніколаєва Н. Б. Діяльність молодіжних структур ОУН(Б) на території Східних і Центральних областей України у 1945–1954 рр. — К., 2006. — 30 с.; Іщук О. С., Ніколаєва Н. Б. Діяльність молодіжних структур ОУН(Б) на території східних і центральних областей України у 1945–1954 рр. // Український визвольний рух. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2006. — Збірник 8. — С. 225–252.
39. Іщук О. С. Життя та доля Уляни Крюченко. — К., 2008. — 50 с.; Іщук О., Ніколаєва Н. Життєвий шлях Уляни Крюченко – дружини Головного командира УПА Василя Кука — “Леміша” // Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції, 25.05.2011 р., м. Дніпропетровськ. — К., 2011. — С. 411–423.
40. Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України в 1941-1942 роках // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Праці історико-філологічної секції. — Т. 238. / А. Боляновський, ред. О. Купчинський. — Львів, 1999. — С. 348–381.
41. Горбуров Є. Г. Рух опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації (1941–1943) : автореф. дис. канд. істор. наук : 20.02.22 / Є. Г. Горбуров. — К., 2003.
42. Сергійчук В. І. Діяльність оунівського підпілля на Сході України // Україна в Другій світовій війні : Уроки історії та сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції 27-28 жовтня 1994). — К. : Інститут історії України, 1995. — С. 193-196.
43. Щур Ю. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях. — Запоріжжя, 2006. — 68 с.; Щур Ю. Підпільно-революційний етап діяльності ОУН на Наддніпрянщині (1942–1943 рр.) // Український визвольний рух. — № 12. — Львів, 2008. — С. 49–73; Щур Ю. “На грані двох світів” : націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920–1955). — Запоріжжя, 2011. — 200 с.
44. Ковальчук В. ОУН в Центральній, Південній та Східній Україні 1941–1950-ті рр. — К., 2011. — 80 с.
45. Веденєєв Д. В. Роман Шухевич як розробник стратегії і тактики підпілля ОУН(Б) у післявоєнний період // Галичина. — Івано-Франківськ, 2008. — №14. — С. 342-350; Веденєєв Д. Особливості спеціальної діяльності українського націоналістичного підпілля у центральних та південно-східних регіонах Української РСР (1941 – кінець 1940-их рр.) // Воєнна історія Наддніпрянщини та Донщини. Науковий збірник. Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції. — Дніпропетровськ, 2011. — С. 361-366.
46. Русначенко А. Проблема Сходу в українській революції середини ХХ століття // Український визвольний рух. — 2009. — № 13.
47. Ковальчук В. Агітаційні листи волинського підпілля ОУН(Б) до цивільного населення Центральної та Східної України // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — Київ–Харків : Права людини, 2010. — № 2. — С. 418–428.
48. Щур Ю. ОУН на Дніпропетровщині у боротьбі з німецьким тоталітаризмом // Дніпропетровська ОУН у боротьбі з німецькою окупацією / Панченко В. (ред.), Щур Ю., Середін А. (упор.). — Дніпропетровськ, 2010. — С. 6.
49. ГДА СБУ. — Ф. 2 (4-е управління). — Оп. 36 (1960 р.). — Спр. 13. — Арк. 1-7.
50. ГДА СБУ. — Ф. 2 (4-е управління). — Оп. 26 (1960 р.). — Спр. 25. — Арк. 27–59.
51. ГДА СБУ. — Ф. 2 (4-е управління). — Оп. 26 (1960 р.). — Спр. 2. — Арк. 4–10.